

PETRIK BÉLA

Egy vita margójára öt évtized múltán

Kovács Imre ismeretlen írása elé

A magyar emigráció egyik fontos vitája zajlott 1956-ban a *Látóbatár* folyóirat hasábjain.¹ A vita egyfelől korszakhatárt jelentett, mivel ez volt az utolsó nagy nyilvánosság előtt folyó polémia az 1956-os magyar forradalom előtt, amely lényegében lezárta az '56 előtti emigráció történetét, hiszen a forradalom utáni több százezres menekülthullám alapjaiban formálta át a magyar emigrációt. Másfelől a polémia egyes kérdéseire a magyar forradalom nagyon gyors és csattanós választ adott, a résztvevők álláspontját a néhány hónap múlva kitörő magyar forradalom szinte azonnal a történelem mérlegére helyezte, és igazságtartalmát megmérte. A forradalom egyértelműen igazolta Kovács Imre és Borbándi azon tételét, mely szerint a hidegháború helyett a nagyhatalmak a békés egymás mellett élés politikáját választották, s Amerika elismerte a szovjet birodalom azon igényét, hogy szomszédságában ellenséges államokat ne tűrjön meg. A fogoly nemzeteknek ezzel egyidejűleg le kellett számolniuk azzal a reményükkel, hogy a nyugati hatalmak a nagyon korlátozott diplomáciai fellépésen túl bármit is tesznek érdekükben.

Az ötvenes évek első felét az a hidegháborús hadviselés jellemezte, amelyben a nyugati hatalmak, elsősorban Amerika tudatosítani kívánták az elnyomott nemzetekben a demokrácia és szabadság hiányát, nyílt vagy, ha ez nem látszott lehetségesnek, legalább passzív ellenállásra ösztönözni őket. A magyar emigráció egy részében élt a remény, nem utolsósorban az újjáélesztésére készülődő Eisenhower elnök és a hivatalos propaganda által sugallt „felszabadítási” doktrínára figyelemmel, hogy a nyugati világ akár háborút is vállal Kelet-Európa és ezen belül Magyarország helyzetének megváltoztatására. A washingtoni politika ugyanakkor egyre kevésbé kívánt konfliktusba keveredni a szovjet birodalommal, és elismerte azon jogát, hogy közvetlen szomszédságában ne tűrjön meg ellenséges államokat. Semlegesíteni a kelet-európai országokat, de annak végrehajtását a „jószerencsére, a propagandahálózatra, az isteni gondviselésre és a kelet-európaiakra bízta. Ugyanakkor 1956 őszén Dulles külügyminiszter Belgrádon át táviratilag közölte a szovjet kormánnyal: 'Az Egyesült Államoknak semmiféle érdeke nem fűződik ahhoz, hogy a Szovjetunió szomszédságában, vele ellenséges rendszerek alakuljanak.'"²

Kovács Imre ezen emigrációs reménykedés közepette jelentette meg a *Látóbatár* 1956. januári számában – Szabó Zoltánnak Szekfüre emlékező naplójegyzetei és Nagy Ferencnek a Magyar Köztársaság kikiáltásának tizedik évfordulójára emlékező írása mellett – „Kijózanult emigráció” című esszéjét. Ez az írása száműzetésének korai szakaszához köthető munkáinak egy jól körvonalazható vonulatába illeszkedett, amely talán az 1952-es „Ellenforradalom az emigrációban”, majd az 1953-as „A lélektani hadviselés problémái”, az 1954-es „Új kurzus Magyarországon?” és az 1955-ös „A jaltai konferencia – amerikai változatban” című írásainak sorába tartozott. Kovács Imre az írás publikálásakor, azon túlmenően, hogy szerepet vállalt a magyar emigráció egyik csúcshintézményében, a Magyar Nemzeti Bizottmányban, az Egyesült Államok által támogatott Szabad Európa Bizottság sajtóosztályán dolgozott, amellyel korábban szakításig fajuló konfliktusba került,

hiszen 1951-ben egy magánlevele kapcsán állásából elbocsátották, s csak 1954-ben térhetett vissza korábbi munkahelyére. Bár e történet nem kötődik szorosan jelen témánkhoz, mindenképpen meg kell említsük, hiszen a magyar politikai rendőrség egyik legsikeresebb bomlasztó és az emigrációt megzavaró, az ellentéteket élező, a vezetők lejárátását célzó akciója volt ez, melynek éppen Kovács Imre volt a szenvedő alanya, s az állambiztonság beavatkozása olyan sikeres volt, hogy magánéletében és politikai pályafutásában majdnem végzetes törést okozott. A SZEB-től történő elbocsátásnak kiváltó oka az 1950. június 7-én svájci parasztpárti politikus emigráns barátjához, Pap Istvánhoz Zürichbe írott levele volt, amelyben mind a SZEB, mind a MNB Végrehajtó Bizottságáról, az amerikai emigráns vezetőkről írta meg őszintén és kendőzetlenül, szenvedélyesen és néhol elfogultan véleményét, amelyért később elnézést kért.³ Érezhette levele politikai fűtöttségét, hiszen azt kérte a címzettől, hogy azt olvasás után égesse el.⁴ Levelét azonban Pap egyik nőismerősén keresztül 1950 decemberében a magyar állambiztonsági szervek megszerezték, s hosszas értékelést követően⁵ a levél másolatát kiszivárogtatták emigráns politikusoknak, valamint a magyar nyelvű emigráns lapok szerkesztőségének. A nyilvánosságot követő botrányban Kovács Imre elvesztette megélhetését biztosító állását, kertészként és vasesztergályosként kényszerült dolgozni, a politikai bizalmatlanság légköre vette körül, nemcsak a magyar emigrációban, de az amerikai adminisztrációban is, s tevékenységéről kénytelen volt tájékoztatni a MNB elnökségét, és maga ellen „összeférhetetlenségi” indítványt tett.⁶ Elbocsátása az emigráció egy másik részében ugyanakkor felháborodást váltott ki, Jászi Oszkár Kovácshoz írt levelében az eljárást náciistának és sztálinistának ítélte, amely az emigráció erkölcsi épségét fenyegette.⁷ Sulyok Dezső az elbocsátásban azt a lehetőséget látta meg, hogy Kovács Imre kikerülhet a „korrupciónak abból a mocsarából, amit a pénzzel megfizetett politikusok rettenetes elaljasodása mutat”. „Egytel többen vagyunk, akik a világot nem a Free Europe-tól kaptak csekken keresztül látjuk, és ez az adott sivár viszonyok között igen nagy nyereséget jelent a magyar politika jövője szempontjából.”⁸

Írásához visszatérve, az ötvenes évek elején, politikusi éleslátását igazolva, figyelmeztetett arra, hogy a szovjet–amerikai viszonyban egy új fejezet kezdődött, a konfrontációt felváltó együttélésé. E felismerést és az ennek nyomán az emigráció feladataira vonatkozó gondolatait foglalta össze a „Kijózanult emigráció”-ban, amelynek talán legtöbbet idézett és legfontosabb tételei így hangzottak: „Az első tény, amit tudomásul kell venni, hogy *mindannyiunk mandátuma lejárt*. A politikai képviselőket, a feltételezett megbízatásokat kegyetlenül szétszakította az idő. Tagadásunk, makacs ellenkezésünk a hazai átalakulással szemben mit sem ér: a magyar társadalom átrétegződött és egy új nemzet formálódott, kovácsolódott ki a kommunista uralom alatt, amely nálunknál jobban ismeri és alkalmazza a túlélés történelmi módszereit, mindennapos taktikáját, okos és ravasz praktikáit. [...] Mandátumunktól megfosztottan, újabb megbízatást úgy szerezhethetünk, ha a népünk képviselőtét a gyorsan változó nemzetközi helyzetben, a lehetőségek és magyar érdekek azonnali és pontos egyeztetésével látjuk el.”⁹ Kovács Imre szerint az emigráció „legnagyobb tévedése magának a felszabadulásnak vagy felszabadításnak a félreértéséből, teljesen helytelen értelmezéséből származik. Általános felfogás szerint a Nyugat egy napon hadat üzen a Szovjetunióknak, az atomvagy a hidrogénbombát ledobják, és a bevonuló amerikai csapatok átadják az országot a legalkalmasabb politikai csoportosulásnak kormányzásra. [...] A Nyugat nem indít háborút azért, hogy a kelet-európai országokat felszabadítsa.”¹⁰

Az általa vázolt jövőképet – amelyet az idő sajnos tökéletesen igazolt – és az ehhez igazodó feladatot így összegezte: „...felszabaduláson a magyar nép *változást* ért, de annak lényegét és intenzitását illetően valószínűleg nagyon eltérőek a vélemények. Vannak, akik úgy képzelik el, hogy tényleg bevonulnak az amerikaiak, és kisöprik az oroszokat meg a kommunistákat, aztán egyszerre minden rendben lesz. És bizonyára sokan vannak olyanok, akik ezt nem hiszik – talán nem is várják –, és számolnak az oroszok további jelenlétével, pontosabban szomszédságával, ami *kompromisszumos megoldást* tételez fel. 'Békés' felszabadulás esetén biztosan ez lesz a helyzet, és a hazaiakat egy ilyen változásra kellene előkészíteni.”¹¹ Ezt az előkészítést azonban elmulasztották, akiknek feladatuk lett volna, s az arra történő figyelmeztetés, hogy kompromisszumra és csak lassú belső fejlődésre számíthatunk, elmaradt. Emlékeztetett Dulles külügyminiszter és Tito brioni találkozójáról: „Tito nem vállalhatta a szabad választások parlamentáris elvét, mert ezzel a saját rendszerét ítélte volna el. Dulles viszont nem járulhatott hozzá a népi demokráciák titoizálásához mint Kelet-Európa egyetlen rendezési elvéhez, mert önmagával és a demokrácia alapelveivel került volna ellentétbe.” „A 'békés felszabadítás' perspektívájában – írta Kovács Imre – világosan áll előttünk Kelet-Európa jövője. Több szabadság, kevesebb tervgazdálkodás; nem kommunizmus, de nem is demokrácia; a jóléti állam valamilyen formája, amivé, mondjuk, Svédország fejlődött, vagy amilyennek Angliát tervezte a Labour Party. Persze csak abban az esetben, ha a Szovjetunió kész a 'kiegyezésre’.”¹² Kovács Imre azzal zárta okfejtését – miután forradalomra, felkelésre nem látott esélyt –, a magyar nép számára nem marad más, mint a békés felszabadulás útja. A közelgő forradalmat nemcsak ő nem láthatta előre.

A *Látóbatár* következő, március–áprilisi számában jelent meg Borbándi Gyula írása, „Az emigráns politika új útjai”,¹³ abból a felismerésből indult ki, hogy a háborús összetűzést a nagyhatalmak el akarják kerülni: „Úgy látszik, nem lesz háború. A nagyhatalmak fogadjak, hogy a vitás kérdéseket nem akarják fegyverrel megoldani. [...] Felelős államférfiak lehetségesnek tartják a problémák tárgyalások útján történő elintézését. A békés egymás mellett élés eszméjének népszerűsége növekszik [...], a kormányok magatartását az utóbbi időben már elsősorban ez a gondolat irányította.”¹⁴ Borbándi tehát Kovács Imre gondolatát folytatva felhívta a figyelmet arra, hogy a két világhatalom közötti viszony változása szükségképpen a magyar emigrációt is új helyzet elé állítja: „Felül kell vizsgálnia eddigi nézeteit és célkitűzéseit. [...] Ma a magyar emigráció két lehetőség között választhat. Vagy tudomásul veszi a nemzetközi politika tényeit, és az új viszonyok között is megtalálja politikai aktivitásának irányát, vagy pedig ragaszkodik egyre időszerűtlenebb nézeteihez, reményeihez és terveire. [...] A magyar emigrációnak az eddiginél realisabban és elfogulatlanabban kellene vizsgálnia a világot és benne a magyarság helyzetét. Kovács Imre a valóságot és a tényeket figyelembe vevő, realista szemléletet követel, helyzetábrázolása és javaslata ennek az új, realista szemléletnek az egyik számottevő megnyilatkozása.”¹⁵ Borbándi is megerősítette, hogy az emigráció nem reménykedhet egy nyugati katonai akcióban, nem számíthat arra, hogy Amerika és szövetségesei tabula rasát teremtenek. A nyugati hatalmak magatartásából Borbándi és Kovács Imre is azt a következtetést vonták le, hogy azok a kelet-közép-európai népek függetlensége és önállósága érdekében legfeljebb korlátozott diplomáciai akcióra hajlandók, s ezért az emigrációnak inkább a nemzetközi feszültség enyhüléséből kinnálkozó lehetőségeket kell kihasználnia, azaz, hogy ne tegyen mindent a fegyveres újrarendezés lapjára.

Kovács Imre és Borbándi írásai egyfelől megütközést és felháborodást váltottak ki a nyugati magyarok egyes köreiből és a Magyar Nemzeti Bizottmányban (MNB), másfelől értetlenséget és idegenkedést a baloldaliak között is. A kommunistákkal való összejátszással, cinkossággal gyanúsították őket, a MNB vezetői az amerikai külügyminisztériumhoz és a Szabad Európa Bizottsághoz fordultak panasszal, mondván, hogy az amerikai külpolitikának és propagandának ellentmondó nézeteket hirdettek. Elbocsátásukat ekkor már nem érték el, nézeteiket azonban a SZEB tévesnek nyilvánította, és szigorú megrovásban részesítette őket.

A kifejtett nézetekről vita kezdődött a folyóiratban, és azt a MNB végrehajtó bizottsága júniusi ülése napirendjére vette, ahol Kovácsot és Borbándit titoizmussal vádolva elítélték, nem érzékelve, hogy ők csupán egy megváltozott külpolitikai helyzet ellentmondásaira reagáltak, s az emigráció előtt álló új kihívásokra kívánták a figyelmet irányítani. Borbándi megfogalmazásában: félreértették „Kovács Imrét, aki nem az emigráns politika végcélját és nem is a kívánatos jövőt akarta érzékeltetni [...], hanem az akkor egyedül lehetséges gradualista fejlődés állomásait, feltételezve, hogy – mivel tudta, hogy belátható időn belül nem kerül sor Magyarország felszabadítására – a nyugati hatalmak tartósan a Szovjetunióval való békés egymás mellett élésre rendezkednek be [...]”.¹⁶

A vita Magyarországon is nyilvánosságot kapott, hiszen egyfelől 1956 szeptemberében a magyarországi sajtó feletti totális diktatúrán is repedések mutatkoztak, bár ez még messze állt a tényleges sajtószabadságtól, másfelől az ügy jól szolgálta a kommunista hatalom azon törekvését, amely az emigráció belső ellentéteinek bemutatásával szerette volna az itthoni közvéleményt befolyásolni. Az emigráció vitáján élcelődő cikkek sorából talán csak Novobáczky Sándor *Szülőföldünk* című adásában elhangzott hírmagyarázata és Gáthi István két részes „Új szemlélet az emigrációban”¹⁷ című írása emelkedett ki, amely felhívta a figyelmet Kovács írásának jelentőségére.

Borbándit és Vámos Imrét mint a lap szerkesztőjét a vita kapcsán beidéztek a Szabad Európa Rádió vezetői, s megállapították Kovács és Borbándi nézeteinek helytelenségét.¹⁸ William Griffith politikai tanácsadó közvetítette azt az Amerikából érkezett kérést, hogy a félreértésekre okot adó tételeket és gondolatokat tisztázzák, amelynek a következő számban megjelent Borbándi-cikk nézeteik fenntartásával eleget is tett. „Charles Gati szerint a támadást az amerikai magyarok szélsőjobboldaláról intézett intrika és a vele egy irányban ható amerikai választási stratégia idézte elő, mert a republikánus Eisenhower újjáválasztásán dolgozó propagandagépezet nem mutathatott gyengeséget a korábbi felszabadítási doktrína nyilvános újraértelmezésével. A rádió vezetője, Griffith megértően viselkedett, az ügynek nem lettek egzisztenciális következményei.”¹⁹

A *Látóhatár* 1956. nyári számában, nem közvetlenül a vitához kapcsolódóan, hiszen nem foglalt közvetlenül állást azokban a kérdésekben, amelyek a *Látóhatár* vitájában az érdeklődés homlokterében álltak, Nagy Ferenc fejtette ki, hogy a magyarországi változások legkiemelkedőbb eredménye a szellemi forradalom volt. A volt miniszterelnök is felhívta arra a figyelmet, hogy az emigráció új feladatok előtt áll: „Könnyű és egyszerű volt az emigráns politika, amíg csak ellenezni kellett mindazt, ami otthon történik. A helyzet azonban megváltozott. Vannak tények és jelenségek, amelyeket változatlanul és még nagyobb eréllyel ellenezni kell, de vannak, amelyeket támogatni szükséges.”²⁰ Természetesen élesen elhatárolódott a kommunizmustól, a hazai diktatúrától mint eszmétől és mint létező rendszertől is, hiszen ahogyan írta, a legelső „a szabadság kérdése, ennél nincs fontosabb”.

Auer Pál, a koalíciós idők nemzetgyűlésének külügyi bizottságának kisgazdapárti elnöke, majd párizsi nagykövete mint külpolitikai szakértő jutott Kovács Imréhez hasonló következtetésekre, akivel teljes egészében egyetértett a lejárt mandátum kérdésében: „Már jó néhány éve valószínűtlen, hogy a közeljövőben sor kerül az összecsapásra Kelet és Nyugat között. Ez idő szerint a háború valószínűsége csaknem kikapcsolható, bár az sem állítható, hogy egy új világháború kizártnak tekinthető. Az emberek ugyanis egyről meg szoktak feledkezni. Viták nemzetek között mindig lesznek. És mindig elő fog fordulni, hogy erősödő, feltörekvő nemzetek új igényeket támasztanak. Ha megvan a lehetősége annak, hogy ezek a viták békésen intéződjenek el, hogy az érvényesített igények – ha jogosultak – háború nélkül kielégítést nyerjenek, akkor a háborúk elkerülhetők. Ha azonban a feszültség okait nem szüntetik meg, és a problémák békés elintézésének módja nincs biztosítva, nem állítható, hogy háborúra nem kerülhet sor, bármily súlyos következményekkel járjon is az ily összecsapás... Ha valóban el akarjuk kerülni a háborút, ki kell építenünk a békés elintézésre alkalmas szerveket.”²¹ A nagyhatalmak békés egymás mellett élése kapcsán azt emelte ki, hogy „különbséget kell tennünk a koegzisztencia mint tényleges állapot és a jogilag szabályozott, nemzetközi szerződéssel biztosított koegzisztencia között. Az utóbbi a létező állapotok, a status quo megmerevítését, kollektív biztonsági rendszerrel való körülbástyázását célozza. Az ilyen koegzisztencia csak akkor fogadható el, ha egyidejűleg a legfontosabb problémákat, így a mi problémáinkat is megnyugtatóan rendezik, és a netaláni későbbi viták békés elintézésének módját biztosítják. Hogy Szovjet-Oroszországot csak a status quo alapján szabályozott koegzisztencia érdekli, az kormányának minden megnyilatkozásából nyilvánvaló.”²²

Auer többségében egyetértő írásával szemben a New Yorkban élő Fenyő Miksa terjedelmes hozzászólásában a megállapításokkal szembeni kétségeit fejtette ki, és határozottan vitatta Kovács Imre azon állítását, amely szerint az emigránsok mandátuma lejárt volna, hiszen ilyen talán sohasem volt. Ugyanakkor a MNB nem mondhat le érdekvénesítő szerepéről, „sőt, a Nemzeti Bizottmány le sem mondhat erről a mandátum nélküli mandátumról, hacsak nem konstatálja, hogy az Egyesült Államok külpolitikájában olyan változás következett be, melyet ellenségesnek ítél meg a magyar jövő szempontjából. Minden egyéb körülmények között maradnia kell, s végeznie azt a feladatot, amit a maga igen szűkre szabott ügykörében végeznie adatott”.²³ Fenyő szerint az emigráció lehetőségei erősen korlátozottak, és mozgásterén az sem változtat, ha helyesen ítéli meg a nemzetközi erőviszonyokat, s ha Magyarország többsége által is elfogadható programot hirdet, vagy ha a realistán gondolkodók szakítanak az álmokat és ábrándokat kergetőkkel. Mindez hiába, hiszen a világ sorsa a nagyhatalmaktól függ – és azzal a bizakodó kijelentéssel zárta sorait, hogy a tárgyalásokon „leginkább az USA lesz az, amely kiáll a fogoly nemzetek dolgában, az nem kétséges”.²⁴

Major Róbert, ugyancsak New Yorkban élő közgazdasági író, a *Kis Újság* volt szerkesztője vitázva Kovács Imrével, de elveit támogatva, a demokratikus emigráció feladatáról szólva megállapította, hogy annak két feladata van. „Meg kell cáfolnia, le kell lepelleznie hazája kormánypropagandájának ferdítéseit és hazugságait; ugyanakkor azok ellen is küzdenie kell, akik a múlt elnyomást dicsőítik, és azt restaurálni kívánják. Az emigrációnak ez az erkölcsi mandátuma tehát nem évül el, nem jár le. Akkor sem évülne el, ha a nemzet többsége elfordulna tőle; hiszen igazságokért, nemes eszmékért a többség akarata ellenére is küzdeni kell. A magyar nemzet többsége azonban nem fordult el ezek-

től az eszméktől; minden jel azt mutatja, hogy megvalósulásukat óhajtja. A demokratikus emigrációnak segítenie kell ebben, a jobbról és balról fenyegető veszélyek ellen.”²⁵

Palinay Ferenc volt kisgazdapárti képviselő arra intette a vita résztvevőit, szavait talán elsődlegesen Kovács Imréhez címezve – a demokratikus emigráció „összerázásának” érdekében –, hogy „azok, akik eddig rendületlenül bíztak a Nyugat és főleg az USA katonai túleréjében, aktivitásában és az ennek folyományaként bekövetkezendő felszabadulásban és az otthoni tabula rasában, azok most csalódottan és ellenkező végtelbe lendülnek, és most már a Nyugat részéről még annyi támogatásban sem bíznak, amennyire pedig józanul és mérsékelt igényekkel lehet és kell számítanunk. Az ilyen érzelmi egyensúlyukat veszítették hangulati átlendülése esetleges pánikhangulat csíráját hordja magában, amely alkalomadtán a józanabbakat is magával sodorhatja, és emigrációs földcsuszamlást idézhet elő.”²⁶

Ravasz Károly – aki a sydney-i *Dél Keresztye* szerkesztőségi köréhez tartozott – véleménye szerint, leginkább Borbándi írásához szólva, nem az emigrációt kellett volna a vizsgálódások homlokterébe állítani, hanem a hazai fejlődés lehetőségeit. Egy új, a kommunisták és a haladó irányzatok közötti együttműködést szorgalmazó törekvése „csak akkor számíthatunk, ha a két irányzat érdekei találkoznak. Fennáll-e ilyen érdektalálkozás? Igen, fennáll, éspedig abban, hogy mind a kommunistáknak, mind a haladó irányzatoknak eminens érdekük, hogy a fellazult kelet-európai helyzetben ne kerüljön sor Magyarországon ellenforradalomra. Ez egyben a nemzeti lét vagy nemlét kérdése is: egy ellenforradalom a nemzethalált idézné fel. Egy ilyen ediktum létrejövetelének alapvető feltétele, hogy azt a természetellenes szövetséget, mely a magyar nemzet leghaladóbb elemeit az ellenforradalmárokhöz kötötte, azonnal fel kell bontani. Ez a szövetség egy most már elmúlt történelmi helyzet parancsaként jött létre, de éppen természetellenessége folytán sohase funkcionált. [...] A haladóknak egyetemes nemzeti politikát kell folytatniuk, és azok kezét kell keresniük, akik a sztálini reakció éveit otthon szenvedték át, és most új utakat keresnek.”²⁷

Szabó Miklós, aki néhány hónappal azelőtt hagyta el Magyarországot,²⁸ azt írta, hogy az emigrációnak „1. olyan politikát kell folytatnia, amely hűségesen képviseli a nemzet és a nép érdekeit, messzemenően figyelembe véve annak akarátát; 2. mindenáron kontaktust kell teremtenie a Hazával, részben annak helyes tájékoztatására, részben pedig az összedolgozás megteremtésére.”²⁹ Arra az őszinte és nyílt beszédre ösztökélt, amelynek hiányát otthon is érezni lehetett. Szabó egy évvel a forradalom bukása után hazatért Magyarországra, s szinte azonnal bekapcsolódott az ENSZ ötös bizottsága elleni, 1957 nyara óta zajló magyarországi politikai és sajtókampányba.

A *Látóbatár*hoz ennél jóval több hozzászólás érkezett, mindnek azonban hely hiányában nem tudtak nyilvánosságot biztosítani. A vitát lezáró szerkesztőségi cikk szerint: „Sajnálatos jelenségek is mutatkoztak. Nem csupán folyóiratunkban láttak napvilágot megnyilatkozások; voltak, akik nem annyira véleményt mondtak, mint inkább furcsa harcmódotukat mutatták be. Voltak, akik különféle kiadványokban személyes térre terelték a vitát. [...] Voltak, akik érvek hiányában cikkek helyett a politikai menedékjogot adó ország hatóságaihoz írtak feljelentést. Voltak, akik párthatározat-jellegű okmányban 'káros, téves eszmé'-nek nevezték a folyóiratunkban előadott nézeteket, holott a párthatározatok kora már otthon is végét járja.”³⁰

A „párthatározat-jellegű okmány” nevezett dokumentumot a MNB Végrehajtó Bizottsága jelentette meg, miután 1956. június 5–6-ai ülésén foglalkozott „az egyes emig-

rációs körökben legújabbán felmerült téves nézetekkel és az emigráció hivatásával”. A határozat indokolását Barankovics István adta elő. „Legutóbb napvilágot látott két megnyilatkozás, amelyek mellett azért sem tudok szó nélkül elmenni, mert a megnyilatkozókat becsületes és tehetséges embereknek, nemes szándékú, áldozatkész magyar hazafiaknak tartom, a hazafi szónak eredeti szép jelentése szerint. A megnyilatkozóknak éppen e tulajdonságai miatt tartok attól, hogy téves nézeteik, amelyeknek külön súlyt ad otthoni és emigrációban betöltött szerepük, kártékonyak lehetnek.” Kovács Imre tételei közül természetesen főként azt kifogásolta, amely a mandátumok lejártáról és a „se nem kommunizmus, se nem demokrácia” jellegűnek ítélt lehetséges magyarországi alternatíváról szólt. Barankovics ezért azt javasolta: „Ismételje meg a Végrehajtó Bizottság régebbi ünnepélyes nyilatkozatát, hogy változatlan céljának a magyarság önrendelkezési jogának a helyreállítását és szabad magyar választások megtartásának kivívását tekinti.” Barankovics Borbándi cikkét részletesen nem értékelte, mondván: „Borbándi Gyula cikke helyes megállapítások mellett annyi téves és káros nézetet foglal magában, hogy taglalásától eltekintek. Általános irányzata tévesebb és károsabb, mint egyes részei, mert az emigrációnak egy olyan reálpolitikai tervet ajánl a vasfüggöny mögötti népek problémájának megoldására, amely alulkínálja azt a követelést, amelyet a szabad világ vezére, Eisenhower elnök támasztott a szovjetekkel szemben a vasfüggöny mögötti probléma megoldására. [...] Ez volna egy kijózanult emigráció terve? Nem kijózanodás, hanem megzavarodás ez...”³¹

Barankovics írásában – amelyet a MNB adott ki, és egészében vagy részleteiben több lap is, köztük a müncheni *Új Hungária* közölt – nemcsak a *Látóbatár* szerzőinek, de másoknak is azt vetette a szemére, hogy Magyarországnak demokrácia, parlamentarizmus és szabad választások helyett titóizmust ajánlanak, s nem tartotta elfogadhatónak azt az elképzelést, hogy ez egy olyan átmeneti kormányforma és politikai berendezkedés lehetne, amely lépcsőzetes fejlődés első lépcsőfokaként szolgálna, s amely ugyan a hatalmi struktúrát változtatlanul hagyva, módot adna, hogy a nemzet nagyobb mozgásterhez jusson.

Kovács Imre „Sóbálványok az emigrációban” című cikkében válaszolt az általa „hátranéző”-nek jellemzett Barankovicsnak, akinek dolgozatából „avatag levegő árad”.³² Élesen kritizálta, hogy a végrehajtó bizottsági ülésre nem hívták meg, a vitát nélküle folytatták le, határozatot meghallgatása nélkül hoztak. Részletesen cáfolta Barankovics tételeit és vádjait, bizonyítékul említve amerikai és más nyugati kormányférfiak, jeles publicisták kommentárjai által is mondottakat. „Nem arról van szó, amit a jobboldali emigránsok hisznek, hogy ti. a kommunizmus megreformálásával megelégszik a szabad világ. Nem! Arról van szó, hogy a liberalizálódást a tömegellenállás, a *passzív rezisztencia* eredményének tekintik, és joggal remélik, hogy fokozatosan mind több engedményre kényszeríthetők a kommunista rendszerek. Olyannyira, hogy egy nap háború nélkül, de intenzív nyugati nyomásra a Szovjetunió visszaadja a kelet-európai népek szabadságát dolgaik intézésére.”³³ Írását ezzel a hitvallással zárta: „Azért emigráltunk és az emigrációban az a kötelességünk, hogy mindent elkövessünk népünkért. Ha mindent nem érhetünk el érdekében, akkor legalább azt tegyük meg, amit lehet. Az én politikai eszményem Bethlen Gábor, aki tudta és példát mutatott rá, hogy nehéz körülmények között hogyan kell egy népért harcolni, egy országot szolgálni. Itt az ideje, hogy az emigráció haladó erői megkezdjék azt a munkát, amely a külpolitikai fejlemények felismerésével, kiértékelésével és követésével helyes terveket alkot és azokat végre is hajtja.”³⁴

Barankovics álláspontja nemcsak az emigráció konzervatív szárnyában talált pozitív fogadtatásra, de az angol munkáspárt által támogatott, pozícióit féltő szociáldemokrata pártban is. Szélig Imre ezt írta: „Nekünk, emigráns magyar szociáldemokratáknak megvan a néptől – jogi alapon csakúgy, mint legális szociáldemokrata pártvonalon – a megbízatásunk. Ezt tőlünk csak a politikai és szervezkedési szabadság alapján életre kelt szociáldemokrata párt vonhatja vissza... Ha Kovács Imre megállapítását fogadjuk el, és tagadjuk képviselőnk jogosságát, úgy a kommunista rendszernek teszünk szolgálatot, amelynek egyedüli vágya, hogy a munkásosztályon belül a szociáldemokrácia hangja némuljon el.”³⁵

A vita lezárását követően, de még talán kapcsolódva jelent meg Borsody István írása, melyben az amerikai külpolitika kapcsán megjegyezte, hogy „nemcsak a republikánus programban mutatkozott meg a hatalomban eltöltött évek kijózanító élménye, hanem a világhelyzetet módosító technológiai események is formálónan hatottak az amerikai külpolitikára. Az emigrációs politika azonban, a jelek szerint, megrekedt a republikánus párt 1952-es kampányjelszavainál, ezekhez folyamodik, ezekre hivatkozik ma is.”³⁶ Bár Borsody láttelele helytálló volt, az ezzel ellentétes emigrációs politikát mindenképpen bátoríthatta az, hogy a nyugati vezetők szavaiból a régi külpolitikai irányvonal is kiolvasható volt, így például az 1956. február 1-jén Eisenhower elnök és Eden brit miniszterelnök által aláírt Washingtoni Deklarációból, amelyben a nyugati világ két vezetője kijelentette: „Magunkat és másokat hozzá fogjuk segíteni a békéhez, szabadsághoz és társadalmi haladáshoz azért, hogy fenntartsuk az emberi jogokat, ahol azok már biztosítva vannak, megoltalmazzuk, ahol veszélyben forognak és békés módon helyreállítjuk, ahol ideiglenesen veszendőbe mentek.” Borsody azonban óvott attól, hogy a magyar emigránsok a nyugati állásfoglalásokból csak a nekik tetszőeket vegyék észre. „Reméljük – írta –, hogy az Egyesült Államok kormánya, legyen republikánus vagy demokrata, a kelet- és közép-európai népek elnyomását, a jog és a szabadság eltiprását sohasem fogja jóváhagyni. De az emigrációk és Amerika politikai együttműködésének nem sok jövőt jósolhatunk, ha ez a kapcsolat továbbra is illúziók ápolásában fog kimerülni. [...] Az úgynevezett kijózanodás félreérthetetlenül észlelhető az amerikai politikában és elvértve az emigrációban. [...] A kijózanodott emigráció szerényebb hangon fog beszélni saját szerepéről – és a kijózanodott amerikai politikában megfontoltabb nyilatkozatok várhatók. De bármit tartogasson a jövő, a józanság sikeresebb szövetségese lehet az amerikai és az emigrációs politikának egyaránt, mint a jelszavak és az ábrándozás.”³⁷

Az emigrációs vitát a hazai elhárítás is figyelemmel kísérte, hiszen Kovács Imre amúgy is a célkeresztjében állt, másfelől a belügy az emigráció megosztásának lehetőségét is szerette volna ebben az ügyben is megtalálni. A vita egyes állomásairól a belügy feljegyzéseket készített, ahol Kovács Imre és Barankovics élesen eltérő álláspontját emelték ki.³⁸

E vita végére szánta Kovács Imre a most közlendő, „Emberség és magyarság az idő mérlegén” című publicisztikáját, melynek összefoglalásaként megjegyezte, hogy érdemes volt a polémiát elkezdeni. Nem engedett viszont abból a megállapításából, hogy a nyugati hatalmak a „rabországok” „felszabadulásának eshetőségei közül a háborút következetesen kihagyják”. Mivel ezt a politikát az emigráció nem lesz képes megváltoztatni, célszerűnek ítélte e „békés felszabadulással kapcsolatos vélekedést” osztani és ahhoz igazodni. Írásában leszögezte, hogy számára is a végső, „elalkudhatatlan” cél egy szabad és demokratikus Magyarország létrejötte. A *Látóhatárban* megjelent írásokat sorra véve,

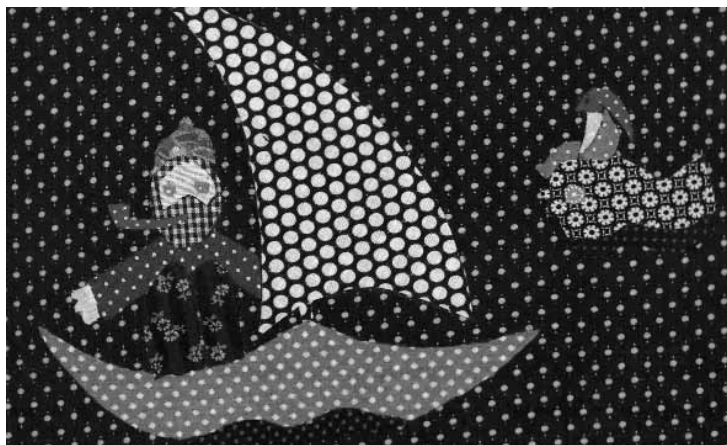
megköszönte az elismeréseket és vitáik ellenére kritikájukat is. Keserűen jegyezte azonban meg, hogy ezek mellett olyan támadások is érték, amelyek „kenyerünket és státusunkat is veszélyeztette”. Ennek kapcsán hangsúlyozta a szabad véleménynyilvánítás jogát, amelynek értelmében senkitől sem engedi korlátozni magát, illetőleg, hogy a vita a „demokrácia értelme és lényege”. Kovács Imre írásában beszámolt arról a kezdeményezéséről is, amelyben a nemzetközi háttér megvitatására tett javaslatot Varga Béla MNB elnöknek, egy széles körű, az emigráció teljes politikai palettáját felölelő konferencia megszervezéséről. Kovács Imre és Barankovics sajnos ebben sem tudtak megegyezni, a felek nem tudták egymást meggyőzni sem a formában sem a tartalom kérdésében. Kovács Imre azonban e helyütt is hangsúlyozta: „megbízgatás helyett a *kötelességeinkről* beszéljünk inkább”. „A változásról vitatkozhatunk, a vitát nem fejezhetjük be, még akkor sem, ha akarjuk, mert az élet nem áll meg, a fejlődés nem tartóztatható fel, s a közel jövő vagy a történelem dönti majd el, hogy kinek volt igaza” – fejezte be írását. Hogy mennyire nem állt meg és nem volt feltartóztatható, azt még Kovács Imre sem gondolta 1956 augusztusában.

Kovács Imre írása Molnár Józseftől került hozzám, a *Látóbatár* akkori főmunkatársától, később szerkesztőjétől és kiadójától. Cikkét leletmentés céljából küldte meg a következő megjegyzéssel: „Épp most került a kezembe Kovács Imrének egy rövid tanulmánya, melyet 1956 augusztusában írt nekünk, de a forradalmi zajgásban nem került nyomtatás alá.” Utána pedig – tegyük hozzá – a magyar emigrációban is egy új világ kezdődött, így arra a feledés homálya borult. Születésének századik évfordulója méltó alkalom azonban arra, hogy több mint öt évtized múltán „nyomdafestékhez” juttassuk, s ezzel az eddig lappangó írással gazdagítsuk a Kovács Imre-irodalmat. ◀

JEGYZETEK

- 1 A vitát teljeskörűen feldolgozta Borbándi Gyula: *A magyar emigráció életrajza 1945–1985* című munkájában (EPMSZ), írt róla Nagy Kázmér: *Elvesztett alkotmány* (München, 1974, Aurora Könyvek), és Pomogáts Béla – Szabó A. Ferenc: Sóbálványok (*Magyar Nemzet*, 2010. nov. 6., 34), Valuch Tibor: Sors és történelem (*Életünk*, 1989. 1–2). Ezen munkák eredményeire jelen írásomban is támaszkodtam.
- 2 Nagy Kázmér: *Elvesztett alkotmány*. München, 1974, Aurora Könyvek, 63.
- 3 Lásd erről Kovács Imre: Elindultam szép hazámból – onnét-e? És hová jutottam? – *Új Látóbatár*, 1981. március, 4. szám, 459.
- 4 Kovács Imre levele „Kedves István! megszólítással – Washington, 1950. június 7., ÁBTL, K-1869, 157.
- 5 ÁBTL – K-1869, 162–164.
- 6 Lásd erről Baráth Magdolna: Támogatni vagy bomlasztani? – *Betekintő*, 2011/3. szám.
- 7 Jászi Oszkár levele Kovács Imréhez, 1951. szeptember 23. – idézi Tóth Pál Péter: Kovács Imre az emigrációban. *Magyarságtudomány*, 1989.
- 8 Sulyok Dezső levele Kovács Imréhez, New Brunswick, 1951. szeptember 22., idézi Tóth Pál Péter id. mű.
- 9 Kovács Imre: Kijózanult emigráció. *Látóbatár*, 1956. január–február, 1. szám, 4.
- 10 Uo.
- 11 Uo. 10.
- 12 Uo. 10.
- 13 Borbándi Gyula: Az emigráns politika új útjai. *Látóbatár*, 1956. március–április, 2. szám, 113–118.
- 14 Borbándi Gyula: Az emigráns politika új útjai. *Látóbatár*, 1956. március–április, 2. szám, 113.
- 15 Uo. 115.
- 16 Szabó A. Ferenc id. mű.
- 17 *Magyar Nemzet*, 1956. szeptember 2. és 9.

- 18 Lásd erről Borbándi Gyula visszaemlékezését: „Velem a határozatot a Szabad Európa Rádió több müncheni vezetője, valamint Vámos Imre, a *Látóbatár* szerkesztője jelenlétében William Griffith politikai tanácsadó (később a Massachusetts Institute of Technology tanára és néhány jelentős könyv szerzője) közölte, felolvassa egy hosszú new yorki táviratot, amely szerint cikkem több tételével a Szabad Európa Bizottság nem ért egyet. Különösen azt észrevételezte, hogy olyan kérdésben is a Bizottságtól eltérő véleményt nyilvánítottam, amely elvi álláspontját érinti: ez a Magyar Nemzeti Bizottmány szerkezete, szerepe és feladata. Elegendő ok, hogy elvadjunk egymástól, mert vétettem a vállalat belső ügyrendje ellen. Az elbocsátás mégsem következett be.”
- 19 Szabó A. Ferenc id. mű.
- 20 Nagy Ferenc: Új feladatok. *Látóbatár*; 1956. május–augusztus, 3–4 szám, 146.
- 21 Auer Pál hozzászólása – *Látóbatár*; 1956. május–augusztus, 3–4 szám, 164.
- 22 Auer Pál uo. 165.
- 23 Fenyő Miksa hozzászólása uo. 169–170.
- 24 Fenyő Miksa uo. 175.
- 25 Major Róbert hozzászólása, uo. 178.
- 26 Palinay Ferenc hozzászólása, uo. 179.
- 27 Ravasz Károly hozzászólása, uo. 181.
- 28 Szabó Miklós *Csendes háború* című, Budapesten 1984-ben kiadott könyvében azt állította, hogy a magyar titkosszolgálat megbízásából ügynökként „telepítették” Nyugatra, ahol a hírszerzés és az emigráció bomlasztása volt a feladata.
- 29 Szabó Miklós hozzászólása, uo. 183.
- 30 Vita a nemzetközi helyzetről és az emigrációról. *Látóbatár*; 1956. szeptember–október, 5. szám, 246.
- 31 Lásd Borbándi Gyula: *Nem éltünk hiába, Az Új Látóbatár négy évtizede*. Budapest, 2000, Európa Könyvkiadó, 96–97.
- 32 Kovács Imre: Sóbálványok az emigrációban. *Látóbatár*; 1956. május–augusztus, 3–4. szám, 184.
- 33 Uo. 188.
- 34 Uo.
- 35 London, *Népszava*, 1956. május–június – idézi Borbándi id. mű, 98.
- 36 Borsody István: *Az amerikai külpolitika és az emigráció politikája – Látóbatár*; 1956. szeptember–október, 5. szám, 254.
- 37 Uo.
- 38 Lásd erről például a Kovács Imréről vezetett „Xavier” megjelölésű iratokat: Feljegyzés, Budapest, 1956. VIII. 13. és Feljegyzés 1956 szeptember 24. – ÁBTL 3.2.4. K-1869. 26–27.

PETRIK BÉLA (1965) Budakeszin élő irodalomtörténész. Ügyvédként dolgozik. A Bethlen Gábor Alapítvány titkára. Kutatási területe a XX. századi magyar népi irodalom. Legutóbbi kötete: *A nép-nemzeti mozgalom történeteiből* (2012).